

УДК 37.02

СЕРГІЙ РЕНДЮК

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ УПРАВЛІННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ СТУДЕНТІВ

У статті, з метою пошуку нових форм і методів організації навчального процесу, підвищення зацікавленості студентів до засвоєння навчального матеріалу і власного професійного становлення, розглядаються основні дидактичні умови управління їхньою пізнавальною діяльністю.

Ключові слова: управління пізнавальною діяльністю, організація навчального процесу, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, самостійна робота, педагогічні технології навчання

Актуальність проблеми. Орієнтація вищої школи України на підвищення якості підготовки фахівців у професійному відношенні потребує уточнення і вдосконалення цілей і змісту, пошуку нових форм і методів організації навчального процесу, застосування новітніх технологій пізнання, які повинні забезпечувати високий рівень функціональності набутих знань у поєднанні з можливістю їх практичного використання в найширшому професійному спектрі. «Освітній процес, - записано у Законі України «Про вищу освіту», - спрямований на передачу, засвоєння, примноження й використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості» [6].

В основі підготовки сучасного фахівця лежить один із провідних видів діяльності – професійне навчання та виховання, цілеспрямована пізнавальна діяльність студентів. Навчання у загальному дидактичному розумінні – це є організована, двостороння діяльність, спрямована на максимальне засвоєння та усвідомлення навчального матеріалу і подальше застосування отриманих знань, умінь та навичок на практиці. Як двосторонній процес, навчання передбачає цілеспрямовану діяльність викладача і студента через їх педагогічну взаємодію, особистісний змістовний контакт аудиторний і позааудиторний, приватний і публічний, короткочасний або тривалий, вербальний або невербальний, який наслідком має взаємні зміни їхньої поведінки, діяльності і, головне, рівня підготовки студента.

Аналіз досліджень і публікацій. Ґрунтовний аналіз психолого-педагогічної літератури щодо сутності пізнавальної діяльності (П. Гальперін, В. Давидов, О. Леонт'єв, В. Ляудіс, М. Талізін, Д. Ельконін), управління пізнавальною діяльністю студентів (С. Архангельський, Т. Шамова, Г. Щукіна та інші) дозволяє розглядати пізнавальну діяльність як складний розумовий процес, систему внутрішніх і зовнішніх дій, зумовлених єдністю мотивів, цілей, напрямів щодо сприйняття і творчого засвоєння знань.

Діяльність студентів є своєрідним пізнанням за своїми цілями і завданнями, змістом, зовнішніми і внутрішніми умовами, засобами і труднощами, особливостями протікання психічних процесів, проявами мотивації, станів особистості і колективу, здійсненню управління і керівництва. Вона має велике соціальне значення, тому що її головне призначення – підготовка фахівців для різних галузей народного господарства, реалізація суспільних потреб в людях з відповідною освітою і вихованням [5, с.89].

Поряд з цим, слід визначити виняткове значення педагогічної і методичної майстерності викладача, яка характеризує глибоке та всебічне розуміння ним сутності навчального процесу, пізнавальної діяльності студентів у вищій школі і дозволяє йому оволодіти, використовувати багатий арсенал дидактичних умов управління цією діяльністю протягом усього періоду навчання.

Мета статті – визначити та обґрунтувати дидактичні умови управління пізнавальною діяльністю студентів.

Виклад основного матеріалу. Під дидактичними умовами управління пізнавальною діяльністю студентів ми розуміємо визначену комплексну сукупність потенційно містких загально-педагогічних, дидактичних і психологічних факторів, цілей, змісту, форм і методів педагогічної роботи, інноваційних технологій, об'єктивних можливостей матеріально-технічної бази, створення і реалізація яких надають можливість педагогу організувати активну саморегульовану пізнавальну діяльність студентів та сприятимуть вдосконаленню процесу навчання з урахуванням постійно змінюваних вимог до якості отриманих знань, умінь і навичок, що у своїй структурно-функціональній єдності забезпечують розвиток особистості в умовах навчального процесу, формування необхідних компетентностей.

Виходячи із визначення, такими дидактичними умовами є: цілі та зміст навчання конкретним дисциплінам; суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладача і студента при організації пізнавальної діяльності; упровадження в основні види і форми навчального процесу інноваційних методик та технологій навчання.

Широку популярність нині одержала спроба Б. Блумом [8] класифікувати навчальні цілі. Згідно із цією класифікацією, при постановці цілей охоплюються когнітивна (пізнавальна) й афективна (емоційно-ціннісна) сфери діяльності. У когнітивну сферу діяльності входять цілі висунуті у програмах, підручниках і повсякденній практиці викладачів, від запам'ятовування і відтворення вивченого матеріалу до вирішення проблем, коли необхідно переосмислити та застосувати, використати наявні знання. У афективну область потрапляють такі цілі, як формування інтересів і схильностей, переживання тих чи тих почуттів, формування відносин, їх усвідомлення і прояв у діяльності.

На сьогодні назріла гостра потреба для більшої зацікавленості студентів до навчання переглянути змістовне навантаження навчальних курсів, привести їх у відповідність із цілями професійної фахової підготовки, керуючись при цьому як традиційними дидактичними принципами навчання (науковості та доступності; наступності; систематичності та послідовності; системності і перспективності; наочності; концентризму; гуманізації та гуманітаризації), так і новими теоретично і експериментально обґрунтованими принципами: пріоритету розвиваючої функції навчання; інформаційної єдності і соціальної ефективності; диференційованої та діагностико-прогностичної реалізованості тощо.

Особливу увагу при організації змістовної пізнавальної діяльності студентів з тієї чи іншої навчальної дисципліни варто приділяти початковому етапу при введенні основного понятійно-категоріального апарату. Основні поняття є базою змістовного наповнення дисципліни і у навчальному курсі виконують роль «організаторів» знання. Виділення основних понять сприяє не лише теоретичному збагаченню, але й системній упорядкованості всієї понятійної структури курсу.

Отже, чітке визначення конкретних цілей навчання дисциплін, їх усвідомлення викладачами і студентами, приведення у відповідність до цілей змісту навчання є необхідними дидактичними умовами в управлінні пізнавальною діяльністю студентів при вивченні цих дисциплін.

Важливою й необхідною дидактичною умовою навчально-виховного процесу є сучасна організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії його учасників, спрямованої на узгодження зовнішніх впливів викладача з внутрішніми особливостями особистості студента, що забезпечує зміни у його свідомості, поведінці, світогляді й сприяє розвитку його пізнавальної активності. Така інтерпретація відповідає сучасній освітній парадигмі, новим концептуальним підходам – гуманістичній, конструктивістській, особистісно зорієнтованій педагогічній ідеології. За умов організації навчального процесу як взаємодії рівноправних суб'єктів змінюються функції викладача і студента у вищій школі. На противагу традиційному домінуванню над пізнавальною діяльністю студентів викладач уже виконує опосередковану роль експерта, консультанта у їхньому навчанні, сприймає і ставиться до кожного із них як до суб'єкта саморозвитку, сприяє і підтримує їх у професійному та особистісному самовизначенні. За висловом відомого дидакта, академіка Ю.К. Бабанського: «Процес навчання – це цілеспрямована взаємодія вчителя і учнів, у ході якої розв'язуються завдання освіти, виховання, загального розвитку особистості» [1, с. 93].

Саме у міжособистісній взаємодії викладача і студента особистість може самореалізуватися, самовиражатися, саморозвиватися, інтериоризувати соціальні норми й наукові ідеї. Оскільки викладач у ході дидактичної взаємодії використовує систему непримусових стимулів підтримки, залучення й організації процесу засвоєння студентами професійних знань, а також переконує в їх значенні для себе,

для вирішення у майбутньому актуальних навчальних, соціальних і особистісних проблем, то ця взаємодія можна назвати конструктивною, продуктивною.

При організації взаємодії із студентами існує відповідна технологія, яка включає методи і засоби навчання, форми і етапи цієї взаємодії [7] (рис. 1).

Рис. 1. Технологія організації дидактичної взаємодії

Серед важливих і відповідальних дидактичних умов управління пізнавальною діяльністю студентів у нинішній ситуації залишається наповнення новим змістом і відомих форм освітнього процесу та видів навчальних занять, застосування в навчанні передових технологій. Згідно Закону України «Про вищу освіту», освітній процес у виші здійснюється за такими формами: навчальні заняття, самостійна робота, практична підготовка та контрольні заходи, а основними видами навчальних занять є: лекція, лабораторні, практичні, семінарські, індивідуальні заняття та консультації [6].

Головною ланкою дидактичного циклу є лекція. Основна її мета полягає не лише у передачі системи знань і створенні орієнтовної основи для подальшого засвоєння студентами навчального матеріалу, а й у цілеспрямованому формуючому впливі на свідомість, почуття студентів, у залученні його до всієї скарбниці ідей і методів науки, до визначення їх значення для майбутньої професійної діяльності. Для ефективного управління пізнавальною діяльністю студентів, лекції у вищій школі повинні бути професійно спрямованими, підготовленими на належному науковому рівні, мати чітку структуру, використовувати методи активного навчання (проблемність, евристичність), орієнтувати на активну самостійну роботу, раціонально поєднувати традиційність з впровадженням інноваційних технологій, відрізнитися високими професійними педагогічними особистими якостями викладача-лектора.

В умовах, коли основна задача ВНЗ полягає у формуванні творчої, сучасної особистості фахівця, здатної до самоосвіти, саморозвитку, інноваційної діяльності, особливо важлива роль у її підготовці належить продуманій організації самостійної роботи студентів, як процесу впорядкування ними структурних компонентів матеріалу за певними критеріями, правилами, принципами для реалізації

поставленої мети [3]. Актуальність проблеми зростає ще й тому, що в умовах кредитно-модульного навчання студентам 70 % матеріалу відводиться на самостійне опрацювання.

Самостійну роботу можна розглядати і як одну із форм навчання у закладі освіти, метод чи засіб самонавчання (самоосвіти), а також і як особливий процес управління пізнавальною діяльністю студентів. У зв'язку з останнім підходом можна виділити 4 рівні самостійної пізнавальної діяльності: самостійна робота за зразком; реконструктивна самостійна робота; варіативна самостійна робота щодо застосування понять науки; творча самостійна робота як пізнавальна діяльність на найвищому рівні узагальнень.

В умовах, коли головним стратегічним завданням соціального розвитку України є підвищення темпів розвитку економіки, переозброєння виробництва, впровадження прогресивних технологій, реорганізація діяльності підприємств і організацій, зокрема на засадах ринкових відносин – посилюється актуальність практичної підготовки фахівців, озброєння їх системними практичними вміннями і навичками. Ці обставини вимагають суттєвого перегляду змісту, методів і форм проведення практичних занять зі студентами.

Традиційно практичні заняття у вищій школі розглядаються як форма навчального заняття, на якому викладач розглядає зі студентами окремі теоретичні положення навчальної дисципліни, формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом самостійного виконання студентами завдань. За умов такого підходу до організації заняття студенту визначається роль об'єкта педагогічного впливу. Сучасне ж розуміння того, що навчання повинне розглядатися як засіб розвитку індивідуальних якостей студента за допомогою знань, умінь і навичок, визначення йому місця активного суб'єкта навчального процесу, реально змінює методику проведення практичного заняття. Вона же полягає в тому, щоб пробудити пізнавальну активність студента сприяти становленню самостійності в діяльності. Це вимагає такої методики організації та проведення практичних занять, яка б створювала сприятливі умови для усвідомлення студентами вагомості нових знань, ознайомила їх із базовим категоріальним апаратом, який необхідний для конкретного алгоритму для розв'язування не тільки теоретичних, а й практичних завдань прикладного характеру.

Безперечно, важливу роль в управлінні пізнавальною діяльністю студентів відіграє така практична організаційна форма навчальних занять як семінари, головна місія яких полягає в обговоренні студентами питань, повідомлень, доповідей, рефератів, підготовлених ними за результатами наукових досліджень під керівництвом викладачів. Семінар проводиться по основним й найбільш складним темам програми курсу і має за мету поглиблення і закріплення теоретичних знань, отриманих студентами на лекціях і у процесі самостійної роботи над навчальним матеріалом і вправами та індивідуальними науково-дослідними завданнями (ІНДЗ), проектами, а також прищеплення їм навичок усного аргументованого викладення матеріалу, навчання умінню захищати наукові положення і висновки, що ними розвиваються. Вони повинні сприяти формуванню інтересу у студентів до самостійного здобування знань, загартуванню таких важливих якостей, як широта, гнучкість, глибина, конкретність, самостійність мислення. На семінарі викладач надає можливість студентам у ході творчої дискусії, обміну думками обговорити питання, глибоко й всебічно розкрити їх зміст, зробити обґрунтовані узагальнення і висновки.

Розуміння того, що навчання повинне розглядатися як засіб розвитку індивідуальних якостей студента, пробудити його пізнавальну активність, вимагає такої методики організації та проведення занять, яка створювала б сприятливі умови для опанування навчального матеріалу. Для цього, окрім традиційних форм, у процес навчання у ВНЗ потрібно впроваджувати, особливо на практичних, семінарських заняттях й інноваційні організаційні форми і технології, зокрема групової навчальної діяльності, розвивального навчання, проектно-дослідницьку й ігрову технології тощо.

Так, групова навчальна діяльність є формою організації занять у малих групах, об'єднаних загальною для членів цієї групи навчальною метою за опосередкованого керівництва викладача. Ця діяльність згуртовує людей у співпраці, активізує евризм пізнавальної діяльності, підвищує результативність навчання, сприяє вихованню гуманних стосунків, самостійності, уміння доводити й відстоювати власну точку зору, розвиває у студентів навички культури, ведення діалогу, дискусії.

Технологія розвивального навчання передбачає спрямованість його методів і прийомів на досягнення найбільшої ефективності пізнавальних можливостей студента: сприйняття, мислення, пам'яті, уваги тощо. В кінцевому рахунку розвивальне навчання здійснюється як цілеспрямована навчальна діяльність, у якій студент свідомо ставить перед собою цілі і завдання самозмінюватися і творчо їх досягати [4].

В умовах сьогодення широкої популярності набуло застосування для розвитку творчих здібностей майбутніх фахівців, формування їх індивідуальності й самостійності технології ігрових форм навчання. Використання цієї технології й методи сприяє розкриттю особистісного потенціалу студента: кожен учасник може продіагностувати свої можливості поодиночі, а також у спільній діяльності з іншими учасниками, має можливість для самоствердження й саморозвитку. Викладач повинен тільки допомогти студенту стати у грі тим, ким він хоче бути, показати йому самому його кращі якості, які могли б розкритися в ході спілкування, гри [2, с. 124].

Висновки. Трансформаційні процеси у суспільстві, сучасному освітньому просторі з необхідністю вимагають належної уваги до управління пізнавальною діяльністю студентів в інтересах кращого засвоєння інформації та подальшого її використання. Для активізації цієї діяльності вимагається дотримання певних дидактичних умов, а саме: конкретизація цілей і змісту навчання конкретним дисциплінам, забезпечення ефективної дидактичної суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студента, удосконалення методів і форм навчання при організації лекційних занять, самостійної роботи, практичних і семінарських занять за інноваційними технологіями (групової навчальної діяльності, розвивального навчання, проектно-дослідницької та ігрової технологій).

Тільки комплексне, системне врахування дидактичних умов, всіх сторін процесу управління пізнавальною діяльністю студентів дає підстави правильно окреслити шляхи розв'язання важливої проблеми теорії і практики вищої школи – підвищення ефективності цього процесу і якості професійної підготовки майбутніх фахівців своєї справи.

Список використаних джерел

1. Бабанський Ю.К. Педагогіка / Ю.К. Бабанский. – М.: Просвещение, 1988. – 478 с.
2. Бакланова М.Л. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів коледжів у процесі навчання математичних дисциплін: дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук: спец. 13.00.02. «Теорія та методика навчання математики» / М.Л. Бакланова. – Черкаси, 2009. – 256 с.
3. Гулецька Я.Г. Організація самостійної роботи магістрів з використанням інформаційних технологій при вивченні іноземної мови / Я.Г. Гулецька // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2009. – Вип. 3. – С. 75–80.
4. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения / В.В. Давыдов. – М.: Педагогика, 1986. – 240 с.
5. Дьяченко М.И. Психология высшей школы: учеб. пособие для выш. – 2-е изд., перераб. и доп. / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Мн.: Изд-во БГУ, 1981. – 383 с.
6. Закон України «Про вищу освіту» // Урядовий кур'єр. – 2014. – 13 серпня.
7. Психолого-педагогічні проблеми спілкування викладача та студента. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uchil.net/?cm=153300>.
8. Taxonomy of Educational Objectives / B.S. Bloom (ed.). Handbook 1: Cognitive Domain. – Harlow, 1956. – 422 p.

Стаття надійшла до редакції 11.08.2017 р.

RENDYUK S.

Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University, Ukraine

DIDACTIC CONDITIONS OF THE MANAGEMENT OF THE COGNITIVE ACTIVITY OF STUDENTS

In the article basic didactic conditions of management of the cognitive activity of students are considered in order to find new forms and methods of the organizing of the educational process, increasing of the interest of students to the mastering of the educational and professional formation.

It is grounded that the transformational processes in society, the modern educational space with the necessity require due attention to the management of cognitive activity of students in the interests of better assimilation of information and its further use. To activate this activity, it is required to adhere to certain didactic conditions: specifying the goals and content of learning for specific disciplines, ensuring an effective didactic subject-subject interaction between the teacher and the student, improving methods and forms of instruction in organizing lectures, independent work, practical and workshop seminars on innovative technologies (group learning activities, developmental training, design and research technology and game technology).

Keywords: management of cognitive activity, organization of educational process, subject-subject interaction, independent work, pedagogical technologies of training.